

Ի Ա Պ Ի Կ Մ Ը

ԳԵՂԱՐՈՒԵՍՏԻ ԱՇԽԱՐՀԷՆ

Մի իթարական նոր լուր մ'ալ մեր այն հայրենակիցներուն՝ որոնք միշտ լաւատես զգացումներով տոգորուած են այն ամէն բանի մասին՝ որ հայ է, և որոնց համար՝ ի մի բան՝ ամեն ինչ առանց փուշի վարդ մ'է երբ խօսքը մեր ազգին վրայ է:

Սոյն խորհրդածութեամբս ակնարկել կ'ուզեմ մի քանի հայ տաղանդներու վերերևումին՝ քարիզի գեղարուեստական գեղափայլ երկնից ներքև. և յիշատի, առնէր, տարւոյս Salonին մէջ, իրենց ինքնուրոյն արտադրութիւններովը, պատուաւոր դիրքեր բռնած են. այսպէս Զաքարեան ունի՝ Nature morte մը, Է. Շահին՝ gravure մը, Շապանեան՝ ծովանկար մը. Գրիգորեան՝ Լուսիի մէկ մասը. Պէկեան, Տէր — Մարուքեան և Հրանտ-Պէնտէր՝ մէյմէկ կիսանդրիներ. իսկ Լեոն Քիւրքեան՝ Intérieur bretonը:

«Բազմամէկ»ի ընթերցողներուն քաջածանօթ են արդէն Ա. Շապանեան, Է. Շահին և Զ. Զաքարեան. գալով Գրիգորեանի, Տէր-Մարուքեանի և Պէկեանի, ցաւ է ինձ որ իրենց մասին հարկ եղած ծանօթութիւնները չունիմ որպէս զի կարող ըլլամ իրենց նկատմամբ որ և է գնահատում մը հաղորդել:

Կը ֆիգ. Պ. Լ. Քիւրքեանը որ չորս տարուան՝ համեմատաբար կարճ ժամանակամիջոցին մէջ՝ իւր համեստ աշխատութեամբը՝ նշանակելի անուն մը շահած է այսօր մայրաքաղաքիս գեղարուեստական շրջանակներուն մէջ, իրմով զբաղեցնելու չափ Tempsի, Figaroի պէս օրաթերթերը և Revue des Beaux-Artsի նման հանդէսները: Այս վերջին հանդէսին մէջ (29 նոյ. 1907) նիէլիի մէկ ճոցահանդէսին առթիւ, հոչակաւորն Daniel Stéro, յիշելով Պ. Քիւրքեանի գործերը, սապէս կը գրէ. «.... le charme particulier et très personnel qui

se dégage des compositions de Monsieur L. Kurkdjian ».

Մեր կարող նկարչին ընտրած ճիւղն է իրական կեանքը, մութ խաւերը, անոնց ներքին մթնոլորտը և ակտաւոր հոգեբանութիւնը: Այն երեք գործերը՝ որ հոս ի ցոյց դրուած են Académie Julianի մէջ՝ բաւական են յայտնելու մեր արուեստագետին անժխտելի կարողութիւններն և genre-ն:

Մինչև ցարդ արտադրութիւններուն թիւը կը հասնի 35 կտորի զորս ի հանդէս բերաւ անցեալ տարւոյ վերջին օրերուն՝ (8էն 31 Գեկտեմբեր 1907) La Françaiseի սալօններուն մէջ — 49 Rue Laffitte — և որուն միջոցին տեղի ունեցած բանախօսութեան մը պահուն բնիկ պրըթօն անուանի քննադատ Մ. T. Lefebvre սապէս կը գնահատէ զպ. Քիւրքեանը.

«..... Այդ ցուցադրութիւնը կատարեալ վերլուծում մըն է պրըթօն տեղերու և գեղջկական առտնին կեանքի պատկերներու որպէս և կենդանի և առոյգ պատկերացում մը բնիկներու, ըլլայ կենդանագրի վիճակի մէջ, ըլլայ իբր զանազան տեսարաններ զորս միզի կը պարզեն քսանի չափ նկարները՝ Պ. Քիւրքեանի այն 35 նկարներուն մէջէն որոնք ցուցադրուած են La Française թերթին սալօններուն մէջ, Շիտակը ըսելով, ատիկայ կարծես տառնածնայատուկ պրըթօն ցուցահանդէս մըն է, որուն գերակշռութիւնը և կարեւորութիւնը կը կայանայ նկարներուն համար հեղինակին ունեցած ներշնչումին մէջ: Ատիկ չենք տմոգնիր. լաւ է որ այդպէսով կ'ունենանք միեւնոյն երկրի ամբողջութիւնը:

« Պ. Քիւրքեան հայ մըն է և կարծես թէ ներշնչումի նիւթեր խուզարկելու և որոնելու համար Պրըթօնի ծայրագոյն մասը իրեն նախասիրած գետին ընտրելով՝ առաջնորդուած է վաղեմի կելտերու հետ նախապատմական տոհմակցութեան տեսակ մը առհաւութենէ. Գիտենք որ առաջին գաղթումները տեղի ունեցած են Ասիա-

յէն դէպ ի Արևմուտք, և աւանդարար գիտենք նաև որ կենդրոնական Ֆինիսթէրը կազմող երկրին մէջ, Փըլէպէնի և Գարէի մէջ տեղը, ասիական սերունդէ ծնող բնակիչներ կը գտնուին: Ուրեմն, հետաքրքրական պիտի ըլլար (և կարելի ալ վերջապէս) որ խորհրդաւոր ճակատագիր մը բերած ըլլայ զՊ. Քիւրքենան իւր Հայաստանէն՝ Պըրթանիի Ֆինիսթէրին մէջ ազգագրական հին տոհմակցութեան բնագոյին մղումովը: Ինչ որ ալ ըլլայ, մենք մեզի կը խնդակցինք որ ինքը մեր երկրին այդ մասը իբր գետին որոշած է իւր գեղարուեստական ընտրութեան: Այդ մասին մէջն է որ մեր արուեստագէտը պտտցուցած է իւր միտքը և զայն հաստատած կտաւին վրայ՝ հասուն կերպով ուսումնասիրելէ վերջը տեղերը և թափանցիլէ յետոյ տեղական կենանքին նկարագիրը, թէպէտ մի քիչ տխուր՝ որովհետև կը ցուցնէ այն յարատե անձկութիւնը զոր կը ծնին հետեւանքները փոթորիկներուն որ կը փչեն եզերաց վրայ և սոչպ ալ կը բանդեն զայնս.....:

«Պ. Քիւրքենան մասնաւորապէս ներկայացուցած է տեղացի աղջիկներ զորս պիկուտե կը յորջորջեն, թէպէտև *higouden* բառը նշանակէ իսկապէս կնոջական գլխանոց մը որ գոյութիւն չունի այդ նրկարներուն մէջ: Պ. Քիւրքենանի աղջրկուկները կը կրեն բոլոր այդ երկրին տղայոցը յատուկ *catagnon* կոչուած սովորական գլխանոցը: Այն նշանաւոր պիկուտեներ տեսակ մը կէս-խոյր է որ շատ կը նմանի Ասորեստանցոց հին դասակարգերուն մէկին կողմանէ գործածուած գլխանոցներուն:

«Արուեստագէտը զանց ըրած է բոլոր այս առանձնայատկութիւնները և կիրակնօրեայ պնազարդ տարազները, ամենօրեայ իրականութիւնը ներկայացնելու համար, իս ալ զայդ կը նախընտրեմ. ատիկայ աւելի կենդանի, աւելի այժմեական, աւելի ճշմարիտ և զերծ է պերճանքի բնոյթ ունեցող պըրթոն տեսարաններու նկարներուն ընդհանրապէս չափէն աւելի թատե-

րական հանգամանքէն: Պ. Քիւրքենանին հետ մարդ կը զգայ այն կենանքը զոր իրականապէս ունինք մեր աչքին առջև, և այդ կենանքը նուազ նկարագեղ և նուազ ակնահամոյ չէ:

«Ահաւասիկ, կիրակի մը (Ստիերն (*Un Dimanche à Audierne*)), այդ փոքրիկ հանդարտիկ քաղքին մէջ ուր նաւահանգիստին հանդարտութեանն հակադրութիւնը, նաւահանգիստ մ'որ գրեթէ չըջնանալած է լին մը կը կազմէ՝ զարմանալի է, մանաւանդ մտքի համար, ամայի եզերքովը, խորտուորտ ապառաժներովը և (Ստիերնի մեծածաւալ ծոցին վայրի կողերովն ու անհղագոյ ծովովը: Եւ այդ հանազարտութիւնը, այնքան հակադրական, ներկայացուած է, առանց դիմումի, Պ. Քիւրքենանի ձեռքովը, (Ստիերնի քարափին վրայ *Effet de Lutte* մը: Ասոր հակառակ, եզերքին վայրենութիւնը կ'երեւայ իւր բրտութեանը մէջ, վրձինով կատարելապէս օրինակուած, *Les Rochers de Beuzec* մէջ: Հոն ինքզինքս կը տեսնեմ, ինչպէս որ ալ տեսայ երբ հոն կ'արշաւէի, մաքսաւորին դիտարանին քովի հիւղակին մօտիկը, սարահարթին էն բարձր մասին վրայ, ենթարկուած թաց և մամուռապատ զառիթափէն վար սահնելու և ներքեւի ժայռերուն բազմատեսակ պատուածքներուն մէջ զանալիժելու վըրտանքին.....:

«Պ. Քիւրքենան մեզի կու տայ Port-Croix-ի բարձրութիւններուն մէկ տեսարանը որ ճշմարտութեան տեսակէտէն ամենակատարեալն է, կը հաստատեմ զայդ. — և ուրիշ մ'ալ Poullan-ի (զոր ինքը Poulhan կը գրէ), Douarnenez-ի շրջականերուն մէջ վայր մը ուր կը գտնուի ղդեակ մը որ ապաստանարան եղած է փախստական հինգ ժիրօնէներու:

«Pont-Croix-ի մէկ ուրիշ պատկերը, գեղակերտ կտաւ մը՝ որ կը ներկայացնէ *Dejeuner breton* ուր ամեն բան ազարակի ներքնամասին պէս է. մեծ ծխնելոյզը, խոհանոցի անոթներու աթոռները,

վանդակաձև անկողինը, և տան մարդիկ՝ ապուրին և թուխ հացի նկանակին շուրջը:

«Այսպէս, այն ամենը զոր Պ. Վիւրք-ճեանի վրձինը և կամ՝ մատիտանկարն էրուն մէջ՝ (pastel) մատիտը գծած է՝ ոճ մ'ունի կատարեալ, լաւ դիտուած և ճշմամբ տուրքեամբ յարդարուած: Ան ջմանկար մը չէ՝ սիրողի մը brilliantը և կամ à-peu-prèsն ընող. ան՝ ընդհակառակն՝ լուրջ ուսումնասիրութեամբ օժտուած նկարիչ մէ՛, որ կարծես նկարով երկիր մը կը ցուցակագրէ ինչպէս որ կը ցուցակագրեն գրիչով: Իւր կտաւերովը մարդ կ'աշխարհ երկիր մը տեսնիլ. ասոր մէջ կը կրնանայ անոնց մեծ արժէքը:

«Լ'ողշունենը այդ արուեստագէտը և կը շնորհաւորենք իւր արտադրութիւնները»:

Բաւրիզ, 21 Յունիս 1908.

Յ. Ո.

ՄԱՄԻԿՈՆԵԱՆՑ ՆԱԽԱԱՅՐԵՆԻԲԸ

սա Գ. Փառնակ

Անահիտի 1908 տարեշրջանի 1-4 թիւին մէջ խօսած էք Մամիկոնեանց ծագման վրայ. զաւոնք թիւրքական արիւն է կ'ենթադրէք. յիշատակելով անոնց երկգլխանի արծիւն իբրն դրօշակ գործածելը՝ կը գրէք.

«Երկգլխանի արծիւի նշանը նոյնպէս եւրոպական ազգերը ճանչցան և գործածեցին՝ առնելով Սելջուկեան թուրքերէ, որոնց նշանն էր. բայց ասոնց պատմութեան տեսարանը մտնելէն շատ յառաջ՝ Իսլամացի թանկագին վկայութեան համեմատ՝ ան Մամիկոնեանց նշանն էր, զոր թրքաստանէ բերած էին իրենց հետ: Նոյն իսկ Մամիկոն անուանին արմատը Մամկոն՝ ... թրքական անուն մէ՛, զի կ'իրական պատմիչ կը նշանակէ ժի՛ դարուն մէջ թաթկարաց իսան որ Մամգուն անունով՝ որ նոյն է Մամկոնի հետ... Մամիկոնեանները ճենաց երկրէն եկուորներ են... թէ ընտանիքին մէջ խռովութիւն, գրգռութիւն ընած, արիւն թափած ըլլալուն համար՝ ապաստանած են Հայաստան... Իրօք այդպիսի խռովութիւններ թաթկարաց թագաւորական ընտանիքներու մէջ կը պատահէին, ... մը պատմիչները ճենաց երկիր ըսելով չէին իմանար մեզի ծանօթ այժմու Զինաստանը, այլ խորենացիի բաւերով, ամենայն հիւսիսական ազգաց ա-

ռաջին «Սկիւթացոց» երկիրը: Եւ զիտենք թէ Կաթինիք Սկիւթացի անունը կու տային այն ցեղերուն՝ որոնք յետոյ ծանօթ դարձան թուրք կամ թուրքմէն անունով: Մամուէլ պատմիչ ալ Սկիւթացիք ըսելով՝ Սելջուկեան թուրքերը կ'իմանայ: Թէ թուրքերը կը պատկանէին հիններէ Սկիւթական կոչուած մեծ ցեղին, ուրիշ նոր փաստով մ'ալ կրնայ հաստատուիլ: Ծանօթ է թէ Պարսկաստանի թագաւորները... յաճախ ապահրաժով կ'ունենային... Սկիւթացոց դէմ... ասոց հրամանատարը կը կոչուէր ճնտրուխ... Արդ ճնտրուխ նոյն է Սթեփութիւնի հետ, որ Ստրաբոնի համեմատ, (Վ. թ. Ա) Սկիւթացոց մէջ թագաւորներուն տոորազատ իշխաններու կամ հրամանատարներու անունն էր»։ (Անա. ճիւղ, էջ 27):

Որքան ալ անհաւանական ըլլայ Մամիկոնեանց թիւրքական — թաթարական ծագումը՝ ինչպէս որ դուք կը ներկայացնէք, հետաքրքրական է սակայն որ նոյն տեսութիւնը պաշտպանած է նաև Չեղ — ու թերևս Հայութեան մեծ մասին — անծանօթ գերմանացի գիտնական մը. Դուսայգեր 1 էրիւրնֆէլը:

Աս կ'ը «Հայաստան» ուղեգրութեան մէջ (տրպուած Եէնա, 1878ին ու թարգմանուած «Փորձ» հանդէսին մէջ, 1880, թիւ 1, յաւելուած, էջ 33) կը գրէ Մամիկոնեանց մասին:

«Թէ նոքա ոչ իսկապէս Զինացի, այլ անպատճառ այս աւուր թուրքիստանի բնակիչներ լինեն լու էին, արդէն այն բանիցն է երևում՝ որ հայ ժամանակագիրը Մամիկոնեաններին լաւ յատկութիւններ է տալիս (!) և յիշում նոցա շեքմ յարաբերութիւնը Իրանի և Արաբիոյ բնակիչներու հետ, յարաբերութիւն, որ սոցա և բուն Զինացոց մէջ երբեք տեղի չէ ունեցել:.....

Ուրիշ շատ աւելի մօտաւոր իրողութիւններ էլ վկայում են, որ նոքա երբեք չէին կարող բուն Զինացիք կամ առ հասարակ Մոնղոլական ցեղ լինիլ, որոնք շատ ուշ և բոլորովին ուրիշ հանգամանքներում Արմատացի հետ յարաբերութեան սկսեցին: Մանաւանդ որ մի հայ (= վերացի) ժամանակագիր՝ Վալիթանգ — նոյնպէս միշտ Տուրքաստանց վերայ է խօսում երբ մի բան է ասում Մամիկոնեանների մասին... Արդեօք սոքա՞ էլ տոհմով տուրանացի էին, այսինքն այն մեծ ազգաբնիքը, որոնց՝ Իրանացիներէր զանազանելու համար այնպէս էին կոչում, և որոնց այսօր Ուրալ — Աւստրալեան ազգեր են առնուում: Մենք փաստեր ունիք այս մասին բոլորովին կասկածելու: Հին ժամանակների նըկարագրութիւններից բաւական համոզիչ կերպով երևում է որ Մամիկոնեանք Պարսից և Հայոց ազգական՝ ուրեմն արիական ազգ էին. Եւնք չենք կարող այս բանի վերայ կասկածել մանաւանդ այն պատճառով, որովհետև թուրքիստանի ժողովուրդների մէջ դեռ այսօր էլ ամէն տեղ սփռուած գտնուէն են արիական տարրեր»:

Յետոյ 1 էրիւրնֆէլու ծանօթութեան մէջ կը տեղեկացնէ՝ թէ «Ասոր պարսկերէն խօսող Տահիկներ, այլ և Անեկեան թուրքիստանի ար-